

Pieter van der Ven

# Hoog feest voor *Paars*

**Bisschopsmotto's**

en andere vergeten groenten à la Romana

© Pieter van der Ven

Omslagontwerp: Rein van der Ven

Typografie: Juliette Carchedi

Foto auteur: Jörgen Caris

ISBN 978 90 8759 600 2

ISBN 978 90 8759 601 9 (e-book)

Uitgave: U2pi BV, Den Haag

NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.





*Waar zijn geloof hoop en liefde gebleven?*  
*Knolraap en lof, schorseneren en prei*  
(Drs. P, †2015)

*Nochtans belijd ik tegen de klippen op*  
(Joost Zwagerman, †2015)

*Het zaad zal groen ontwaken*  
(Ida Gerhardt, †1997)

# INHOUD

|    |                                                    |
|----|----------------------------------------------------|
| 10 | Voorwoord                                          |
| 14 | <b>Hoofdstuk I</b>                                 |
|    | <b>Paarse prelaten, vele tinten grijs</b>          |
| 14 | Leuze en commercie                                 |
| 17 | <i>9 Nooit gekozen bijbelse motto's</i>            |
| 18 | BIO Francis Spellman                               |
| 20 | BIO Vilmos Apor                                    |
| 21 | Het komt niet van de 'Twaalf'                      |
| 23 | <i>9 Eenmalige motto's</i>                         |
| 26 | BIO Jim. P. Shannon                                |
| 33 | Waarheid, liefde, een-zijn, dienen                 |
| 34 | BIO Sergio Mendes Arceo                            |
| 37 | <i>9 Buitensporig vaak gekozen motto's</i>         |
| 40 | BIO Rudolf Hittmair                                |
| 44 | BIO Jacques Gaillot                                |
| 49 | <i>9 Eenmalige motto's van vóór 1900</i>           |
| 52 | BIO Jerónimo Podestá                               |
| 54 | Liever vrijheid, muziek <i>allegro con spirito</i> |
| 57 | <i>9 Nooit gekozen motto's uit hymnen</i>          |
| 62 | BIO Clemens von Galen                              |
| 63 | Motto's en de actualiteit                          |
| 66 | BIO Roger Vangheluwe                               |
| 71 | <i>9 Geboden voor halfwas bisschoppen</i>          |
| 74 | BIO Jean Claude Makaya Loembe                      |
| 78 | Maagdelijke vruchten in het oude boek              |
| 80 | BIO Michel d'Herbigny                              |
| 87 | Toevoegsel                                         |

|     |                                                  |
|-----|--------------------------------------------------|
| 96  | <b>Hoofdstuk II</b>                              |
|     | <b>Doodzonde van bisschop Alfrink, anno 1951</b> |
| 106 | <b>Hoofdstuk III</b>                             |
|     | <b>Aantekeningen bij paus Franciscus</b>         |
| 106 | Een smetje op het blazoën                        |
| 112 | Heilig verklaren: met mate                       |
| 119 | Rood en grijs                                    |
| 124 | Amusie - en toch van hemel weten                 |
| 132 | Dankwoord                                        |
| 134 | Lastige woorden                                  |
| 136 | Noten                                            |
| 144 | Lijst van namen                                  |
| 149 | Ter oefening: mijn motto's                       |

## VOORWOORD

Al met zijn allereerste woord – *buona sera* - vanaf de loggia van de Sint Pieter in Rome na zijn verkiezing in 2013 heeft paus Franciscus menigeen verrast. Wie onder de pausen is de nummer 1 in heilige-vaderachtigheid, in geleerdheid, in woordenkramerij? Wie was de grootste, de beste, de slechtste, de treurigste, de soberste, de nederigste, de meest spilzieke? Over die dingen valt allemaal te twisten. Enige zaken zijn echt meetbaar, zoals het aantal encyclieken<sup>1</sup>. In andere gevallen is het een kwestie van smaak en gezindheid.

Van paus Franciscus valt onweersproken te zeggen dat hij met zijn ‘*buona sera*’ een splinternieuwe *toon* zette: de toon van het gewone. Sommigen hebben zich ook gestoord aan deze nieuwe alledaagsheid die juist een *Heilige Vader* zou misstaan. Hij was al de paus van het verste-weg, de eerste van het zuidelijk halfrond. Hij zou zich nog ontpoppen als de ‘groenste’ en de ‘roodste’. Of dat op zichzelf dan weer een *feest* is, mag weer in de grabbelton twistappels. Zal hij op zijn leeftijd méér worden dan een ‘tussenpaus’, een die zoals men indertijd van Johannes XXIII verwachtte niet meer dan een krasje nalaat op de eeuwige rots van Petrus? Krijgt hij de tijd? Voor wat? Nog niet te zeggen.

Eén aspect lijkt op voorhand in *zijn* voordeel uit te vallen: paus Franciscus heeft van al zijn voorgangers sinds 500 jaar het beste *MOTTO*. Hij heeft het al gekozen in 1992, toen deze Argentijnse jezuïet benoemd werd tot hulpbisschop van Buenos Aires. Sindsdien, nu zo’n 25 jaar, vergezelt het hem. Zijn motto voldoet aan bijna elk criterium dat een halfwas bisschop aan zijn motto mag, moet stellen: lekker kort, spanning, nooit eerder gekozen, klinkt niet vroom of uit de hoogte, valt niet door een open deur – om het daar maar even bij te houden. Wij komen daar in dit boekje uitvoerig op terug.

*Miserando atque eligendo* - Deerniswekkend en toch uitgekozen,

vertalen we even losjes. Daar kunnen zijn directe voorgangers geen van allen tegenop.<sup>2</sup> Het zijn tot voorheen weinig opgemerkte woorden uit een preek van de Eerbiedwaardige Beda, een Engelse monnik uit de achtste eeuw.

Toen, begin jaren negentig, kon deze verse hulpbisschop Jorge Bergoglio nog geen flauw idee hebben van zijn hoge uitverkiezing, twintig jaar later – al was het maar omdat jezuïeten nog nooit paus waren geworden en het ook nooit zouden worden: *zwarte* paus (= generale overste) à la, *witte* paus: *never*. Jezuiten hadden het immers al hoog genoeg in de bol – vindt vrijwel elke kardinaal die niet uit jezuïetenhout is gesneden. Een jezuïet zal er binnensmonds aan toevoegen: En terecht.

Op paus Franciscus komen we in het laatste hoofdstuk van dit geschrift uitvoerig terug. Maar eerst kijken wij nader naar die bisschopsmotto's. Daar zijn er duizenden van, maar bij beste weten heeft nog niemand daar eens wat onderzoek naar gedaan. Het is de enige leus die de aankomende bisschop in vrijheid mag kiezen. Een spreuk als de schraag onder het wapen van zijn verheven dienstbaar ambt. Een spreuk ook als een vlamme hunkering. De 'bisschop-elect' is doorgaans zo'n 50 jaar – de leeftijd waarop van gewone mensen de kinderen uit huis gaan en de eerste gedachten aan ouder worden, rustiger-aan gaan doen, opkomen.

Maar de nieuwe bisschop – of de keus hem nu heeft overweldigd of dat hij er allang op had gevestigd: van hem wordt ineens een sprong van jewelste verwacht, omhoog, het diepe in. Een spreuk is de aanloop, de polsstok, de afzet naar die sprong. Hij mag die kermis ook afwijzen en daar is best wat voor te zeggen, maar de meesten gaan toch voor zo'n motto. *Wat* kiezen ze dan? *Waarom*? Wat is de *drive*? Of vlijen spreuk en maker zich behaaglijk in het zachte pluche van de nieuwe waardigheid?

Over die vragen gaat dit boekje. Er komen in het navolgende veel van die motto's voorbij maar echt niet de duizenden die we hebben. Daarvoor verwijs ik naar het proefschrift dat na

deze bescheiden aanzet onmogelijk kan uitblijven. Brengt zelfs deze selectie de lezer aan het duizelen? Dat moet niet. Het eerste hoofdstuk is onderbroken door wat korte *bio's* over bisschoppen van overal vandaan. Met hen allen *is* iets. Het geeft aan dat deze hogepriesterkaste nog wel iets anders doet dan een motto bedenken: zij leven, struikelen, vallen, worden helden, ketters, worden vermoord of wat dan ook. Benoemd tot bisschop, motto gekozen, één, twee maal bevorderd, pensioen met 75, nasudderen in hoogwaardigheid: het lijkt een veilige, uitgestippelde weg, maar zo gaat het niet altijd.<sup>3</sup>

Ook treft de lezer onder de noemer 'NEGEN' een aantal samenvattingen: rake, unieke, afgezaagde, nog nooit (uit Bijbel of hymnen) opgedolven diamantjes, eenmalige van eeuwen her - en tenslotte negen *geboden* - tips - voor wie voor het eerst *en* voor het laatst zo'n motto mag kiezen. Verluchting en verpozing bieden ook de *wapentjes* boven die motto's. Her en der vindt u een selectie, kort toegelicht.

Voordat wij tot slot (in hoofdstuk III) de draad van paus Franciscus weer opnemen, moet mij nog iets dringends van het hart. Nu u toch aan het lezen bent val ik u er kort mee lastig: die allang vergeten maar ernstige misstap van de vóór-vóórvorige aartsbisschop van Utrecht, Bernard Alfrink in 1951. Net als over die motto's is er nooit ophef over, zelfs de lijvige biografie over Nederlands bekendste geestelijke in de tweede helft van de twintigste eeuw zweeft erover heen. Maar de tijd dringt. Ik zet er alvast een som voor opzij. (hoofdstuk II).

Over paus Franciscus nog dit: er ligt enig huiswerk te wachten. Nee, ik bedoel niet dat hij allerlei zaken voor geoorloofd moet verklaren die nu nog strikt verboden zijn of dat hij juist weer bepaalde regels dringend moet inprenten. Evenmin dat hij tot het gewijde ambt mensen (m/v) zou moeten toelaten die daar nu niet worden gedoopt. Dat zijn dingen voor meer bevoegden en hoger geschoolden, betersweters en zwaarder bedrukten. Die kwesties blijven hier volledig buiten beeld.

Onder het pauselijk huiswerk reken ik dat hij zichzelf (én zijn opvolgers) moet verbieden, tot de jongste dag, nog één paus *heilig* (of zalig) te verklaren. Pausen zijn niet geroepen elkaar tot de eer der altaren te verheffen. Die misstand moet paus Franciscus met één harde klap op tafel afschaffen. En ook: deze paus, die het graag zo eenvoudig wil en van opschik gruwet, moet eens bedenken of die hoogste adviesraad van hem, de kardinalen, wel zo nodig in scharlaken zijden gewaden dienen rond te stappen – waarom geen stemmig grijs, het feestgewaad van de stofjas?

Tenslotte heeft deze paus - buiten zijn schuld - een pijnlijk minpunt: hij is toondoof. Dat is niet alleen jammer voor wie met Kerstmis en Pasen graag, als ware het Pinksteren, goede wensen van hem in hun eigen taal willen horen. Dringender is wat wij, snakkers naar de Paradijstuin van die Onbekende, aan moeten met een paus in wiens oren juist citer, fluit en hoogste lied klinken als het geratel van ossenwagens op de kasseien.

Voetnoten in de zin van verwijzingen naar bronnen vindt u niet. Wel is er veel interessants in iets kleinere letter, *in* de tekst en ook achterin. De gehaaste lezer kan dat wel overslaan, maar loopt dan wel veel wetenswaardigs mis.

Hebben deze drie hoofdstukken een gemeenschappelijke noemer? Alle drie mogen wij rekenen tot het terrein van ‘nutteloze roomse kennis’. Nog nooit heeft iemand zich er het hoofd over gebroken, nog nooit heeft iemand er een ander de hersens voor ingeslagen. Toch twee van de normaalste dingen in geloofskwesties. Bij nader toezien zijn zij het samen overdenken meer dan waard.

## Hoofdstuk 1

# Paarse prelaten, vele tinten grijs

### *Leuze en commercie*

Vormen God en commercie een kwalijk duo? In Amerikaanse ‘Gouden Gidsen’ en hun verlengstukken op het wereldwijde web is die vraag allang beantwoord: helemaal *niet* kwalijk. Schaamteloos afficheren kerken zich met hun honderden vrije parkeerplaatsen, hun machtige koren, hun *free outings* in de bossen met hamburgers (ook voor vegetariërs) en hun uitgekookte fitnessprogramma’s.

In onze streken zijn wij preutser. Dat mag vóór ons pleiten, maar *te* preuts kan ook. Voor de Nederlandse Spoorwegen sprongen niet lang geleden de seinen op rood toen de kleine Remonstrantse Broederschap met wat affiches haar god van de vrije ruimte en het zelf nadenken wilde aanprijzen op de stations. En de Protestantse Kerk in Nederland, vroeger nooit liefhebster van nachtelijk en romantisch kerstgedoe, zendt haar gedachten uit in Kerst-Sterspotjes, compleet met Jezus-achtig iemand. En zij wordt daar prompt heftig om gekapitteld.

Vanaf dit punt neem ik u, zoals gezegd, mee naar een oud rooms gebruik. Is hier sprake van een parallel met reclame en commercie? Zo wordt het niet gevoeld, zo is het niet gemeend, zo wordt het niet ervaren – de beleving is van verhevener, etherischer, Gode gewijder aard. Wij bevinden ons hier op puur spirituele hoogte, waar de laagte van vlees en wereld, geld en gewin verre schijnt.

Of valt voor deze keer ook anders te kijken naar die pakkende

*oneliner*, die slogan die een bisschop meetorst? En levenslang, geen leuze dus die het keer op keer moet hebben van nieuw, vers, anders.

Eigenlijk mag het niet, maar we doen het toch, al oogt het wat oneerbiedig. Dat risico nemen we voor lief, nu wij ons verdiepen in het verschijnsel *MOTTO*, dat bijna iedere bisschop voor zichzelf kiest.

Motto's: kort en krachtig, zoals dat vaak in het Latijn het beste kan. Deze taal kent immers geen lidwoorden, (hulp)werkwoorden mag je vaak weglaten of ze zijn ingebakken, persoonlijke voornaamwoorden ook. Sinds mensen (bisschoppen inclusief) Latijn als 'dode taal' zien, zijn de Latijnse spreuken op hun retour, ten gunste van breedspakiger Frans, Spaans, Engels, Portugees – mondjesmaat Italiaans, Duits, Nederlands, Koreaans, tot en met Vietnamees en zelfs Zulu. Maar Latijn blijft de nummer 1.

Niet altijd is kort ook krachtig. *Te* kort kan ook: *Abba. Amen. Fiat. Pro Deo. Pax.* Een kreetje, geen motto. Verderop zullen we zien dat je ook met méér woorden niks kunt zeggen. Bisschop bedenkt mooie leus, een geestelijk meesterwerkje. Hij gaat er (in alle nederigheid) vanuit dat de preek bij zijn begrafenis hem lof toe zal zwaaien over hoe hij juist dit *hoogst-persoonlijke* motto dagelijks heeft uitgedragen en waargemaakt. Mag daar iets van twijfel bij? Het hoge woord moet er maar meteen uit: bisschoppen tonen bij het kiezen van hun slagzin een gebrek aan intellectuele en geestelijke ambitie. Is het luiheid, angst dat een moedige spreuk zich tegen je kan keren? Is het grootste gebod: als ik me er maar geen buil aan val?

Het motto onderlijnt een *wapenschild*, een *coat of arms*. Menig aanstaand prelaat laat zich voor zo'n blazoen-ontwerp raden door iemand die verstand heeft van 'heraldiek' – *kerkelijke* heraldiek, een specialisme dat maar een handvol mensen op aarde echt beheerst.<sup>4</sup> Liever vraagt hij er nog een kunstzinnige uitvoerder bij. Sommigen geloven dat hun met de sacramen-